

A VILÁG TERMÉSZETVÉDELMENEK TÖRTÉNETE 1934–1939 KÖZÖTT (VÉDETT TERÜLETEK ALAPÍTÁSA)

PENKSZA Károly¹, GYULAI Ferenc², CENTERI Csaba¹

¹SzIE-Gödöllő, Környezet- és Tájgazdálkodási Intézet, Természetvédelmi és Tájökológiai Tanszék
2100 Gödöllő, Páter K. u. 1., e-mail: Penksza.Karoly@kti.szie.hu

²SzIE-Gödöllő, Környezet- és Tájgazdálkodási Intézet, Földhasználati és Tájgazdálkodási Tanszék
2100 Gödöllő, Páter K. u. 1.

Kulcsszavak: természetvédelem, történet, világ, védett területek, 1934-1939.

Összefoglalás: Az 1930-as években a védett területek alapításának üteme jelentősen felgyorsult. 1934-től a II. világháború kezdetéig eltelt közel hat év alatt több mint 400 védett természeti terület alapítása történt, míg az előtte eltelt huszonegy év alatt 300-nál kevesebbet hoztak létre. A természetvédelem története számos érdekességgel szolgál ebből az időszakból. Olyan területek kerültek jogi oltalom alá, amelyek később meghatározó szerepet játszottak élőhelyek és fajok védelmében vagy kiemelkedő számú látogatót fogadtak. A „hivatalos” természetvédelem kezdete (1872) óta olyan változások történtek a védett természeti értékek kezelésében, amelyek ismertetése elengedhetetlen a természetvédelem történetének áttekintéséhez a védett területek alapítása szempontjából. Jelenleg, előző cikkünk folytatásaként az 1934-es évtől a II. világháború kezdetéig eltelt időszakot tekintjük át. A közölt adatok az IUCN kategóriarendszerébe sorolt védett területekre vonatkoznak.

Előzmények

1872 (bolygónk első nemzeti parkja, a Yellowstone megalapítása) és 1933 között számos természeti területet nyilvánítottak védetté. Az 1872 és 1933 között eltelt 61 évben számos olyan eseményről számolhattunk be, amely egy ország vagy a Föld szempontjából egyedülálló volt (CENTERI és GYULAI 2006, CENTERI et al. 2007).

Anyag és módszer

Az adatok ismertetésénél az IUCN legfrissebb adatait vesszük alapul (HTTP1), amelyet a legutóbbi, durbani konferencia alkalmával hoztak nyilvánosságra. Az adatok a 2003-ban megjelent adatbázisban szerepelnek, melyek elérhetők a WDPA (World Database on Protected Areas) honlapján is (HTTP2). Ezen belül az IUCN kategóriába besorolt területekkel foglalkozunk. A védett területek gyakran nem egybefüggők, hanem több kisebb részből állnak. Az adatbázisnak azon állományát elemeztük, amely a területeket egy ponttal vagy egy folttal jelöli, és nem a több részből álló terület egységeket jeleníti meg. Az utóbbiak jóval nagyobb számúak, de ezekből több részterület tartozik egy-egy védett területhez. Jelen dolgozatban nem állt szándékunkban a részterületeket elemezni.

Az IUCN adatbázisban elemzett adatok száma az 1934 és 1939 közötti időszakra vonatkozóan 411.

Eredmények

1934. január 1. és 1939. szeptember 25. között 42 országban, összesen 23241754,7 hektáron 411 olyan új védett területet alapítottak, amelyek bekerültek az IUCN nyilvántartásába. Ezek IUCN kategóriák szerinti megoszlását az 1. táblázat mutatja be.

1. táblázat Az 1934 és 1939 között alapított védett területek kategóriáinként
Table 1. The number of protected lands by categories founded between 1934 and 1939

<i>IUCN kategória</i>	<i>Alapított területek száma</i>
Ia vad terület	32
Ib szigorú természeti rezervátum	1
II nemzeti park	83
III nemzeti emlékmű	38
IV biotóp/védett fajok területe kezeléssel	145
V védett táj	52
VI védett erőforrás területkezeléssel	60
Összesen:	411

Összesen 42 országban történtek védetté nyilvánítások, de 24 országban csak egy vagy két területet jelöltek ki. A védett területek alapításának számát tekintve Németország járt az élen. Az egyes országok által alapított védett területek számának alakulását a 2. táblázatban tanulmányozhatjuk.

2. táblázat Az 1934 és 1939 között alapított védett területek országonként
Table 2. The number of protected lands by countries founded between 1934 and 1939

<i>Ország</i>	<i>Alapított területek száma</i>	<i>Ország</i>	<i>Alapított területek száma</i>
Angola, Belorusszia, Burundi, Kamerun, Közép-Afrikai Közt.*, Csehország, Dzsibuti, Ecuador, Lettország, Litvánia, Malajzia, Ruanda, Tádzsikisztán, Uganda, Venezuela	1	Argentína	12
Kongó, Dánia, Grúzia, Görögország, India, Olaszország, Kazahsztán, Románia	2	Svédország	14
Chile, Dél-Afrikai Köztársaság	4	Sri Lanka	15
Brazília, Finnország	5	Mexikó, Szudán	16
Új-Zéland	6	Fülöp-szigetek	19
Oroszország	8	Észtország	20
Japán	11	Indonézia	30
		Kanada	35
		USA	74
		Németország	84
		Összesen:	411

*Közt. = Köztársaság

Nem csak az országok hajlandósága volt eltérő a védett területek alapítására (2. táblázat), hanem az egyes években is eltérő adatokkal találkozunk. Míg 1934 és 1938 között évente 35-45 védett terület alapítására került sor – összesen az öt év alatt 220 kijelölés történt –, addig egyedül az 1939-es évben 191 alapítás volt. Az 1934 és 1938 közötti csak 1939-hez képest kisszámú a védett területek alapításának száma, gyakorlatilag folyamatos növekedésről van szó, 1934 előtt 30 alatti volt ez a szám.

Néhány példa ismert védett területek alapítására (1934–1939)

Az ismertetett korszak első fontos eseménye volt az Iguazu Nemzeti Park megalapítása Argentínában (1934) (Brazília csak öt évvel később, 1939-ben alapított hasonló néven nemzeti parkot (1. ábra). Argentín oldalon 1909, brazil oldalon pedig 1916 óta folynak a védelemmel kapcsolatos próbálkozások. Az argentin oldalon húzódó területeket 1984-ben, míg a brazil oldalt 1986-ban vették fel a Világörökség listára.

1. ábra Az Iguazu Nemzeti Park látképe a brazil oldalról (Fotó: CENTERI Cs.)
Figure 1. View of the Iguazu National Park from the Brazilian side (Photo by Cs. CENTERI)

Évezredekkel a fehér ember érkezése előtt a vízesések szent temetkezési helyként szolgáltak a „tupi-guarani” és a „paraguas” törzsek számára. Bár az 1541-ben erre járó spanyol Don Alvar Nuões elnevezte a vízesést „Saltos de Santa Maria”-nak, a vízesés megtartotta õsi „tupi-guarani” nevét („iguacu” = nagy víz). A vízesés nevének kiejtésérõl ma sincs megegyezés: Brazíliában Iguacu, Argentínában Iguazú, míg Paraguayban Iguassu névre hallgat.

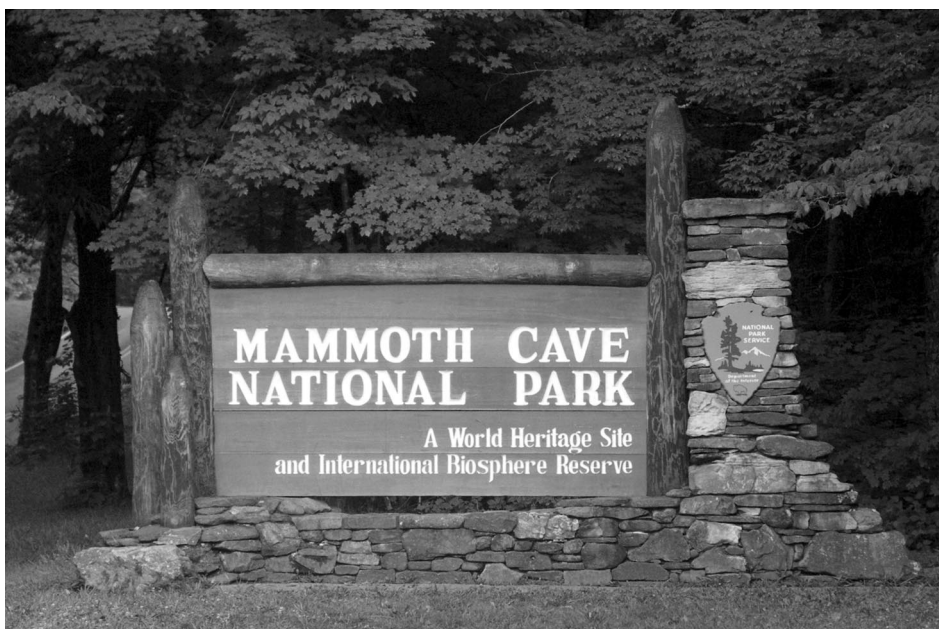
A nemzeti park egy hatalmas platón fekszik, amely egy 135 millió évvel ezelõtti bazaltömlés eredménye. A láva tektonikus töréseken és apróbb repedéseken keresztül került a felszínre, nem alakított ki vulkáni kürtõket, és összesen közel 1 millió km²-t

borított be a mai Brazília, Paraguay, Uruguay és Argentína területén. Az Iguacu folyó nem messze az Atlanti-óceántól, a Serra do Mar hegységben ered, 1300 m magasan. Onnan kb. 500 km-t utazik nyugatra, amikor beleömlik a Parana folyóba. A vízések ott alakultak ki mintegy 20 000 évvel ezelőtt, csak közben az erózió miatt a helyszín 28 km-rel följebb tolódott.

A helyszínen eddig 275 vízést számoltak össze, amelyek 3 km szélességben 80 m magasságból zuhannak alá. Valójában ez a 3 km csak 2700 m (ebből 800 m tartozik brazil fennhatóság alá), az átlagosan 72 m magasról induló vízések száma (150–270) pedig erősen függ a vízhozamtól, amely 300 és 6500 m³/s között változhat. A vízhozam változás az Itaipu-gát építésének köszönhető, amely nemcsak a vízhozamra, hanem a vízhőmérsékletre is jelentős hatással van. Időközben a természetvédelemben kiemelt víztani értékűként kezelik a vízéseket. Fontos történelmi esemény, hogy a gát építésénél elpusztult a „Sete Quedas” nevű vízrendszer, amelyen a becslések szerint 30-szor nagyobb vízmennyiség folyt át, mint jelenleg az Iguacun. A Sete Quedas vízrendszer jelenleg egy 1400 km² területű tó fedi.

A gát építésekor a környékbeli lakosság száma 35 000-ről 190 000-re duzzadt, ami azóta ugyan csökkent egy kicsit, de még mindig jelentős. A hármashatár (Argentína, Paraguay és Brazília) vonzza a vásárlókat az adókedvezmények miatt, de a turizmus is jelentős mértékben felfejlődött. Foz do Iguacuhoz közel nemzetközi repülőtér található, a városban pedig 160 hotel várja a látogatókat. Az argentin oldalon 1993-ban 530 300, a brazil oldalon 1994-ben 970 000 látogató lépett a nemzeti parkba.

1934-ben még két olyan nemzeti parkot is alapítottak, amely azóta felkerült a Világörökség listára: Mammoth Cave (2. ábra) és Great Smoky Mountain, mindkettő az USA

2. ábra A Mammoth Cave Nemzeti Park bejáratát jelző tábla (Fotó: CENTERI Cs.)
Figure 2. Entrance sign of the Mammoth Cave National Park (Photo by Cs. CENTERI)

területén. Mindkét parknak világszinten kiemelkedő jellegzetessége van: a Mammoth Cave a világ legnagyobb feltárt barlangrendszere (eddig 530 km (!) a feltárt barlangrendszer hossza), a Great Smoky Mountain pedig a leglátogatottabb nemzeti park a világon (becslések szerint évi 10 millióan kíváncsiak rá)! A látogatók ilyen nagy, és folyamatosan növekvő száma kiemelt fontosságú tényező minden védett terület életében. Egyrészt ennyi látogató irányítása komoly feladat, másrészt ekkora embertömeg jelentős nyomást jelent a természetre, még akkor is, ha „csak” átautózik a parkon.

Összehasonlítás: a Mammoth Cave Nemzeti Parkban 530 km hosszú barlangjáratot tártak fel (felszíne 210 km²), a Great Smoky Mountain Nemzeti Parkban összesen 430 km az aszfaltozott utak hossza (a park területe 2106 km²). A Baradla-Domica barlangrendszer feltárt hossza összesen 23,9 km, azaz 22-szer férne el a Mammoth Cave-ben.

Az 1934-es év egyik érdekessége, hogy Finnországban alapítottak egy természeti rezervátumot, amely magánkézben volt. Az IUCN az előkelő Ib (szigorú természeti rezervátum) kategóriába sorolta, ami jelentős természeti értéket sejtet. Az alapítás példaértékű volt, jelenleg Finnországban 4760, magánszemély által alapított természeti rezervátum létezik (míg összesen 41 van állami tulajdonban).

További védett területek alapítása 1934 és 1939 között

Japán az elsők között volt a védett területek alapítóinak sorában, hiszen 1902-ben létrehozta első védett területét, a Kominato Speciális Nemzeti Vadvédelmi Területet. Egy hosszabb szünet után, 1934-ben nyolc védett területet alapítottak, közel 850 000 ha területen. Ezek között volt a Fuji-Hakone-Izu Nemzeti Park, területén a méltán világhíres Fuji-heggyel. Ez Japán legmagasabb pontja, 3776 m. Ekkor alapították az Unzen-Amakusa, a Kirishima Yaku, az Akan, a Nikko Nemzeti Parkokat is, amelyek a Fuji-Hakone-Izu-hoz hasonlóan szintén egy vagy több vulkán területén fekszenek. Japán legnagyobb, 226 764 ha területű nemzeti parkját, a Daisetsuzan-t szintén 1934-ben hozták létre.

1934-ben még a következő országok alapítottak védett területeket: Fülöp-szigetek, Kazahsztán, Oroszország, Ruanda, Svédország, Kanada, Burundi, Kamerun és Indonézia. A területek egészen kicsitől (Fülöp-szigetek, Libmanan Nemzeti Park, 19 ha), a nagyig (Oroszország, Kronotszkij Állami Természeti Rezervátum, 1 142 000 ha) változtak.

1935-ben az USA alapította a legtöbb védett területet (44-ből 24-et), amelyek egy kivétellel mind állami parkok vagy nemzeti vadmenedékek voltak. Ugyanebben az évben fontos és előrelátó esemény volt a szudáni Dinder Nemzeti Park megalapítása. Jelenleg a park területe 1 millió hektár, amiből 277 300 ha pufferezóna, 650 000 ha pedig 1979 óta bioszféra rezervátum. Az utóbbi egésze magterületként funkcionál, de ennek 60%-a veszélyeztetett a mezőgazdasági tevékenység miatt. Az 1971 és 1977 közötti kutatás szerint az állatok száma 50%-kal csökkent (HTTP3). Egy másik felmérés szerint 1979 és 2004 között a parkban vadon élő fajok 80%-a szenvedett jelentős állománycsökkenést. A polgárháborúk már a 20. sz. elején jelentős kerékkötői voltak a szudáni természetvédelmi törekvéseknek (CARRUTHERS 1997).

1935-ben fontos vízi élőhelyet védtek meg az indonéziai Berbak Nemzeti Park megalapításával, bár itt is nagy az emberi nyomás: a szántóföldi termelés, a tüzelőfa és építőanyagok gyűjtése komoly veszélyt jelent a nemzeti parkra nézve.

Az 1936-ban alapított nemzeti parkok a következők:

- Cape Breton Highlands (Kanada),
- Corbett (India),
- Daisen-Oki, Towada-Hachimantai és Yoshino-Kumano (Japán),
- Cerro de Garnica, Cumbres del Ajusco, El Potosi, Gogorrón, Grutas de Cacahuamilpa, Insurgente Miguel Hidalgo y Co, Los Marmoles, Nevado de Toluca (Mexikó),
- Galapagos (Ecuador),
- Sudlon (Fülöp-szigetek).

1936-ban alapított egyéb területek besorolása: erdőpark, vadrezervátum, nemzeti erdő, nemzeti emlékmű, nemzeti vadmenedék, természeti rezervátum, védett táj, véd-erdő, tartományi park, menedék, látkép rezervátum, állami természeti rezervátum, állami park, szigorú természeti rezervátum és vízgyűjtő erdőrezervátum.

1937-ben az USA volt ez első, Argentína a második és Kanada a harmadik a védett területek alapításában. Több, azóta is jelentős vagy ismert védett területet hoztak létre ekkor. 1937-ben alakult a Lanín Nemzeti Rezervátum, a Los Alerces, a Los Glaciares és a Perito Moreno Nemzeti Park Argentínában; az Itaitaia Nemzeti Park Brazíliában; valamint a Gunung Api, a Mandor, a Nusakambangan és a Teluk Baron természeti rezervátumok Indonéziában. 1937-ben alapítottak több ismert nemzeti parkot is: Benito Juárez, Cofre de Perote, Lagunas de Chacahua és Pico de Orizaba (Mexikó); Hegyi zebra (Dél-Afrika), Henri Pittier (Venezuela), Aurora Memorial (Indonézia).

Az 1938-as év egyik meghatározó, történelmi eseménye volt, hogy Angola megalapította a Kameia nevű rezervátumot (1935-ben vadászati rezervátumként hozták létre, 1957-ben lett nemzeti park), amely 1 445 000 hektáros méretével a 36. helyen áll a nemzeti parkok nagyság alapján létrehozott világranglistáján (CENTERI 2006). Kanada három tartományi parkot, Chile egy természeti rezervátumot, Görögország két nemzeti parki magterületet, Mexikó két nemzeti parkot, Új-Zéland két tájképi rezervátumot és egy természeti rezervátumot, Svédország egy természeti rezervátumot, Tádzsikisztán egy állami természeti rezervátumot, Uganda egy természeti vadmenedéket hozott létre. Finnország, amely híres természetszeretetről (jelenleg az ország területének 9%-a védett valamilyen formában) három nemzeti parkkal és egy állami természeti rezervátummal gazdagította a világ védett területeinek számát. A finn védett területek kezelésének hatékonyságáról 2005-ben jelentettek meg tanulmányt (<http4>). 1938-ban Sri Lanka (elsősorban menedékek alapításával), USA (elsősorban nemzeti vadmenedékek és egyéb parkok alapításával) és Fülöp-szigetek (nemzeti parkok és vízgyűjtő erdőrezervátumok alapításával) jeleskedett a legnagyobb számban védett terület létrehozásával.

1939-ben történt a vizsgált időszak területalapításainak közel fele (191 a 411-ből). A könnyebb áttekinthetőség kedvéért az 1934 és 1939 között alapított védett területek típusait és előfordulásukat az egyes években, táblázatos formában összegeztük (3. táblázat).

3. táblázat. Az 1934 és 1939 között alapított védett területek típusai és előfordulása a vizsgált években
 Table 3. Types of protected areas founded between 1934 and 1939 and their occurrence in the examined years

Védett terület megnevezése	1934	1935	1936	1937	1938	1939
Állami erdő	-	-	-	+	-	-
Állami park	+	+	+	+	+	+
Állami természeti rezervátum	+	+	+	-	+	+
Erdőpark	-	-	+	-	-	-
Erdőrezervátum	-	-	-	-	-	+
Fauna rezervátum	-	-	-	-	-	+
Fő védelmi terület	-	-	-	-	-	+
Közösségi legelő	-	-	-	-	-	+
Látkép rezervátum	-	-	+	+	+	+
Magán természeti rezervátum	+	-	-	-	-	-
Magánokirat által védett hely	-	-	-	+	-	-
Menedék (refuge)	-	+	-	-	-	-
Menedék (sanctuary)	-	-	+	-	+	+
Nemzeti bizottság parkja	-	-	-	+	-	-
Nemzeti élőhely	-	-	-	-	-	+
Nemzeti emlék	+	-	+	+	-	+
Nemzeti erdő	-	-	+	-	-	-
Nemzeti park	+	+	+	+	+	+
Nemzeti park magterület	-	-	-	-	+	+
Nemzeti rezervátum	+	-	-	+	+	+
Nemzeti tengerpart	-	-	-	+	-	-
Nemzeti természeti rezervátum	-	-	-	-	-	+
Nemzeti történelmi park	-	-	-	-	+	+
Nemzeti vadmenedék (refuge)	+	+	+	+	-	+
Park	-	-	+	-	-	-
Szigorú természeti rezervátum	-	-	+	-	+	+
Tájvédelmi terület	-	-	-	-	-	+
Tartományi park	+	+	+	+	+	+
Természeti emlék	-	-	-	-	-	+
Természeti rezervátum	+	+	+	+	+	+
Vadászati zóna	-	+	-	-	-	-
Vadgazdálkodási terület	-	-	-	-	-	+
Vadmenedék* (sanctuary)	-	-	-	+	-	-
Vadrezervátum*	-	-	+	-	-	+
Vadvilág** menedék	-	-	-	-	-	+
Vadvilág** rezervátum	+	-	-	-	-	-
Vándormadár menedék (sanctuary)	-	-	-	-	-	+
Vándormadár rezervátum	-	-	-	+	-	-
Véderdő	-	-	+	-	-	+
Védett táj	-	-	+	-	-	-
Védett természeti emlék	-	-	-	-	-	+
Vízgyűjtő erdőrezervátum	+	+	+	-	+	+

*game, **wildlife

1939-ben Németország járt élen a védett területek alapításában, 84 területet jelöltek ki, bár összesen mindössze 16 735 ha területen. Második helyen követte Kanada és Észtország 20-20 területtel, azonban míg Kanada 1 256 447 ha, addig Észtország mindössze 1,7 ha nagyságú területet vont védelem alá. Indonézia 19, Szudán pedig 15 területtel csatlakozott az alapítókhoz. Indonézia 326 094 ha-t, Szudán pedig legalább tízszer akkora, 3 311 279 ha-t tett védetté.

Megvitatás

Az 1934 előtti időszakhoz képest megállapíthatjuk, hogy 1934 és 1939 között növekedett a védett területek alapításának a száma. Az 1913 és 1933 között eltelt 21 év alatt összesen 292, míg az 1934 és 1939 között eltelt 6 évben 411 védett területet hoztak létre az országok. A legtöbb védett terület alapítása a vizsgált időszak utolsó évében, 1939-ben történt, közel duplája az előző öt évben történtnek. A védett területek típusainak a száma is növekedett: 1913 és 1933 között 37, 1934 és 1939 között 42 különböző típusú védett területet alakítottak ki. 25 egyforma védett terület típus van a két időszakban. 1913 és 1933 között 12 olyan kategória létezett, amelyet nem jelöltek ki 1934 és 1939 között, amiből következik, hogy 17 olyan kategória van, amely a korábbi időszakban nem létezett. Minél több ország csatlakozik a védett területek alapításához, annál színesebb a kép, annál többféle típusúak és méretűek a területek.

Irodalom

- CARRUTHERS J. 1997: Lessons from South Africa: War and Wildlife Protection in the Southern Sudan, 1917-1921. *Environment and History* 3: 299-322 (24).
- CENTERI Cs. 2006: A világ nemzeti parkjai. Gödöllő.
- CENTERI Cs., GYULAI F. 2006: A világ természetvédelmének történelmi kezdetei a védett területek kialakítására vonatkozóan. *Tájökológiai Lapok*, 4: 427-432.
- CENTERI Cs., GYULAI F., PENKSZA, K. 2007: A világ természetvédelmének története 1913-1933 között (védett területek alapítása). *Tájökológiai Lapok*, 5: 5-11.
- HTTP1: <http://www.iucn.org/>
- HTTP2: <http://www.unep-wcmc.org/wdpa/>
- HTTP3: <http://sea.unep-wcmc.org/sites/pa/0154p.htm>
- HTTP4: <http://www.metsa.fi/mee>

THE BEGGINING OF NATURE CONSERVATION HISTORY CONCERNING
THE DESIGNATION OF PROTECTED AREAS

K. PENKSZA¹, F. GYULAI², C. CENTERI¹

¹SIU, Institute of Environment and Landscape Management,
Dept. of Nature Conservation and Landscape Ecology
H-2100 Gödöllő, Páter K. u. 1., e-mail: Penksza.Karoly@kti.szie.hu

²SIU, Institute of Environment and Landscape Management,
Dept. of Land Use and Landscape Management
H-2100 Gödöllő, Páter K. u. 1.

Keywords: nature conservation, history, world, protected areas, 1934-1939

In the 1930's the rate of establishing protected areas has increased significantly. During the six years from 1934 until the beginning of the Second World War more than 400 protected natural areas were established, while in the previous 21 years less than 300 were founded. The history of nature conservation serves us numerous curiosities from this period. Areas with decisive importance in the life of biotopes and species that were receiving high number of visitors, had gradually been put under legal protection. From the beginning of official nature conservation (1872) such changes took place in the handling of the nature conservation areas that their introduction is inevitable for the overview of the nature conservation history from the point of view of their establishment. For the time being we continue our former article from 1934 and give an overview until the beginning of the Second World War. The published data apply to the areas classified by the IUCN.